

Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2010. – № 1 (39). – С.94–106.

УДК 159.923.5

**Ціннісні орієнтації особистості:
формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу**

Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук,
кандидат психологічних наук,
президент Українського центру
політичного менеджменту

У статті здійснюється аналіз досліджень ціннісних орієнтацій особистості в контексті обґрунтування авторської моделі цілісного, багатоаспектного аналізу цього психологічного феномена.

The researches of value system of individual are analyzed in the article in the context of grounding of the authoring model of integral, polyaspect analysis of this psychological phenomenon.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, модель аналізу ціннісних орієнтацій особистості.

Keywords: value system, the model of analysis of value system of individual.

Тематика дослідницьких проєктів, що виконуються вітчизняними вченими протягом останніх років, свідчить про те, що чільне місце в ній належить ціннісній проблематиці. Проблема цінностей, ціннісних орієнтацій дедалі більше стає своєрідним „епіцентром” наукових пошуків.

Поняття „ціннісні орієнтації” з’явилося в літературі в результаті досліджень, що виконувалися на стику різних наук. Б. Ананьєв, зокрема, відзначав, що ціннісні орієнтації — це своєрідний центр, у якому сходяться пошуки соціологів, соціальних психологів і психологів [1]. Очевидно, що саме цим й обумовлюється різноманітність його визначень. Та все ж більшість дослідників віддає перевагу такій інтерпретації: „Ціннісні орієнтації – це, насамперед, надання переваги чи заперечення певних смислів як засад життєорганізації і (не)готовності поводитися згідно з ними... Ціннісні орієнтації, отже, визначають загальне спрямування інтересів особистості; ієрархію індивідуальних переваг і взірців; цільову й мотиваційну програми; рівень домагань і престижних переваг; уявлень про те, що має бути, і механізми селекції за критеріями значимості; міру готовності й рішучості (через вольові компоненти) через реалізацію власного „проєкту” життя” [2, с. 1199].

У філософсько-соціологічних дослідженнях ціннісні орієнтації співвідносяться з категоріями норм і цінностей, нормативно-ціннісних систем, соціальної дії. В конкретно-соціологічних – з категоріями мотивації та управління діяльністю людей та їх об’єднань. У педагогіці ціннісні орієнтації розглядаються у зв’язку з цілями й цінностями, які формуються в учнів у різних видах їх

діяльності. В соціально-психологічних розвідках та в дослідженнях з психології особистості вони співвідносяться, з одного боку, з соціальними еталонами, а з іншого – з диспозиційними структурними утвореннями особистості, з категоріями, котрі описують механізми поведінки й діяльності та їх регуляції [1; 3–7 та ін.]. Ціннісні орієнтації при цьому визначаються як системи свідомого ставлення особистості до суспільства, до групи, до праці, до самої себе [8; 9], як взаємопроникнення змісту і значення [10], як динаміка настановлень [11], як моральні позиції та мотиви поведінки особистості [12].

В соціально-психологічних дослідженнях ціннісні орієнтації часто аналізуються у зв'язку з життєдіяльністю особистості, її статусу в соціальній структурі суспільства [13–15 та ін.], у зв'язку з формуванням ціннісного ставлення та професійної спрямованості [наприклад, 16–17 та ін.], у зв'язку з духовними [12 та ін.], політичними, соціально-економічними трансформаціями [13; 18 та ін.].

Педагогічні дослідження присвячуються формуванню в учнів орієнтації на ті чи інші цінності, зокрема, на працю, навчання, інші соціально значимі цінності [18; 19 та ін.]. Зміст ціннісних орієнтацій аналізується в різних сферах діяльності (мистецтво, дозволя, сім'я, спілкування тощо) [20 та ін.].

Дослідники ціннісних орієнтацій, спираючись на відповідну теоретичну й методологічну базу та апробовані методики, істотно розширюють вивчення цього феномена, насамперед у соціологічному й соціально-психологічному плані, зокрема: 1) як „ідеологічні, політичні, моральні, естетичні тощо підстави оцінки суб'єктом дійсності та орієнтації в ній” [21, с. 373]; 2) як „спосіб диференціації об'єктів за їх значимістю”. Згідно з цими методологічними положеннями, ціннісні орієнтації „формується при засвоєнні соціального досвіду і проявляються в цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та інших проявах особистості” [21, с. 373]. Слід зауважити, що більшість досліджень присвячується аналізу ціннісних орієнтацій через їх прояви у різних сферах життєдіяльності.

Та все ж проблема формування, функціонування та особливостей психологічної структури ціннісних орієнтацій як **цілісного** утворення особистості залишається маловивченою.

Нами запропонована [22; 23] і апробована в дослідженнях психологічних особливостей ціннісних орієнтацій дітей підліткового і раннього юнацького віку [24–26] модель цілісного, багатоаспектного аналізу цього феномена. Результати цих наукових розвідок, зорієнтованих на вивчення гендерних особливостей ціннісних орієнтацій, дають підстави розглядати модель як один з ефективних засобів дослідження цього багатого за змістом поняття психології особистості.

Теоретичною й методологічною основою побудови моделі стали положення аксіології; праці, присвячені вивченню цінностей і ціннісних орієнтацій особистості у філософському, соціологічному, педагогічному та психологічному аспектах; наукові й психологічні концепції, що базуються на соціальній детермінованості онтогенезу особистості в цілому й, зокрема, у її підлітковому та ранньому юнацькому періоді; принципи системно-структурного підходу до дослідження особистості та її діяльності; статевого диморфізму. Розглядаючи проблему ціннісних орієнтацій особистості, ми виходили, насамперед, з уявлення

про її цілісність, необхідність вивчення різних проявів особистості у зв'язку з факторами, що їх детермінують.

Як відомо, поняття цілісності є одним з основних у загальній теорії систем. І. Блауберг, зокрема, аналізуючи поняття цілісності й системності, зазначає: „Прикметною ознакою будь-якого системного утворення, яке розуміють в цьому вузькому сенсі, є розвинений зв'язок між його елементами та його організованість (упорядкованість), що обумовлює цілісний характер цього утворення” [27, с. 7]. І далі: „Зрозуміло, що при цьому ступінь цілісності буває різним у різних системних об'єктів” [27, с. 7]. Поняття системності, як відзначає Л. Анциферова, „нерозривно пов'язане з поняттями цілісності, живої, органічної цілісності, що саморозвивається і самодоповнюється новими „органами” цілісності” [28, с. 61]. Дослідження, присвячені системному підходу, показали, що важливою характеристикою будь-якої системи є її структура як „сукупність стійких зв'язків між множиною компонентів об'єкта, які забезпечують його цілісність і тотожність самому собі” [31, с. 345].

Численні дослідження засвідчують досить складну, багатокomпонентну структуру феномена ціннісних орієнтацій. Так, В. Ядов на вищому диспозиційному рівні припускає крім ціннісних орієнтацій ще й виокремлення „життєвих принципів чи концепції життя” [32, с. 23–24]. М. Казакіна, аналізуючи зміст ціннісних орієнтацій школярів як компонентів їх життєдіяльності, виокремлює різні форми активності особистості: мотиви і вчинки, життєві цілі, самооцінку, моральні ідеали, реальну поведінку, ті чи інші способи участі в різних видах діяльності, основні життєві відносини тощо [33, с. 25–26]. Таким чином, різні елементи ціннісних орієнтацій становлять, з одного боку, „етапи усвідомлення особистістю системи цінностей, яка існує поза нею, і перетворення їх під впливом цілої низки факторів на систему внутріособистісної соціальної орієнтації, а з іншого боку – відображають структурний ієрархічний характер системи цінностей, яка оточує особистість” [34, с. 109]. Твердження вчених про необхідність аналізу ціннісних орієнтацій з уваги на їх єдність, взаємозв'язок компонентів (елементів), що її складають, як цілісного утворення, є, на нашу думку, вкрай важливим і перспективним.

Розкриваючи принцип цілісності на конкретно-психологічному рівні, О. Конопкін відзначає, що цей принцип „може бути реалізований у моделі свідомої активності людини, яка відображає її як систему складових... через розкриття закономірних зв'язків і відносин між цими складовими як елементами цілісної системи” [30 с. 22]. В. Ядов підкреслює: „Уявлення про цілісну структуру особистості припускає виокремлення певної системоутворюючої ознаки або системоутворюючого ставлення”, пропонуючи в якості такої ознаки систему диспозицій, вищим рівнем якої є ціннісні орієнтації особистості [5, с. 95].

Як зазначає О. Крупнов, цілісний аналіз особистості „з необхідністю передбачає виокремлення та обґрунтування найзагальніших, у певному сенсі формалізованих інтегральних змінних, які дозволяють повніше й конструктивніше описати різні її аспекти” [35, с. 33]. Цілісність, як характеристика системи, завдяки специфіці особистісних утворень, передбачає й аналіз її рівневої, ієрархічної побудови. Тобто застосування принципу ієрархії

обумовлюється системним, цілісним підходом, оскільки „нерозуміння (або ігнорування) рівневої „побудови” психіки призводить до спрощеного її трактування, уявлення про неї як про якусь аморфну, дифузійну цілісність, до нівелювання специфіки різних психічних явищ” [29, с. 96]. Отже цілісний аналіз передбачає розгляд ієрархічної структури елементів моделі як складового цього аналізу. Ми вважаємо за можливе у якійсь мірі поєднати ці підходи в єдиній моделі й використовувати її для вивчення ціннісних орієнтацій особистості. На нашу думку, такий підхід дозволяє краще вивчити ієрархічну й кореляційну структури ціннісних орієнтацій у їх єдності.



Рис. 1. Модель цілісного, багатоаспектного аналізу ціннісних орієнтацій особистості

При побудові моделі цілісного, багатоаспектного аналізу ціннісних орієнтацій особистості ми спиралися на запропоновану й апробовану О. Крупновим модель структурно-функціонального аналізу властивостей особистості [36]. Не претендуючи на вичерпний перелік аспектів формування ціннісних орієнтацій особистості, виділимо як основні такі з них: 1) мотиваційно-смісловий, 2) процесуально-результативний, 3) комунікативно-орієнтовний. На **схемі** графічно зображено формалізовану модель цілісного, багатоаспектного аналізу ціннісних орієнтацій особистості.

При розробці й апробації моделі цілісного, багатоаспектного аналізу ціннісних орієнтацій особистості у якості опорних використано такі поняття, як „аспект”, „компонент”, „параметр”, „ознака”. При цьому ми виходили з того, що всі ці елементи лише відносно самостійні, оскільки вони є частинами єдиної, цілісної структури.

Ознака як найбільш дробовий елемент аналізу далеко не у всіх контекстах відображає особливості цілого. „Ознака – показник, прикмета, знак, за якими можна про щось дізнатися, щось визначити” [37, с. 511]. У дослідженні в якості

ознак виступають конкретні цінності, властивості особистості, цілі, елементи, що фіксують ті чи інші стани особистості, які віддзеркалюють поведінку, діяльність, результат тощо.

Параметр – це елемент структури, який поєднує ознаки за якоюсь основною (з уваги на завдання нашого аналізу) властивістю. „Параметр – величина, що характеризує якусь властивість пристрою, системи” [37, с. 423]). У дослідженні в якості параметрів виступає спрямування цінностей, властивостей особистості, життєвих планів тощо (спрямування альтруїстичне, егоцентричне, предметне, комунікативне; міжособистісні стосунки, довірчість спілкування, конфліктність — з матір'ю, батьком, ровесниками, друзями, вчителями тощо).

Компонент як основний елемент аналізу поєднує параметри різного спрямування. „Компонент – складова частина чогось” [37, с. 248]. У дослідженні як компоненти виступають: цінності, життєві плани, властивості особистості, навчально-пізнавальна активність, вільна активність (дозвілля), міжособистісні відносини, довірчість у спілкуванні тощо.

Аспект – „точка зору, погляд на щось” [37, с. 29]. Це відносно самостійна частина цілісної структури. У нашому дослідженні це частини (блоки) єдиної структури ціннісних орієнтацій, які відбивають мотиваційно-значеннєву, процесуально-результативну та комунікативно-орієнтувальну їх сторони.

Мотиваційно-смісловий аспект моделі, віддзеркалює змістовий бік ціннісних орієнтацій особистості й виражає внутрішню основу її ставлення до дійсності, систему диспозицій. У якості компонентів цього аспекту можуть виступати, зокрема, цінності (термінальні та інструментальні), життєві плани, властивості особистості.

На зв'язок ціннісних орієнтацій з властивостями і спрямованістю особистості вказує чимало авторів. Так, О. Зотова і М. Бобнева відзначають, що „саме через спрямованість особистості її ціннісні орієнтації знаходять своє реальне вираження” [4, с. 247]. Н. Рейнвальд вважає, що „дзеркальним” відбитком спрямованості особистості, її справжніх мотивів і потреб є ціннісні орієнтації” [38, с. 43]. За С. Рубінштейном, психологічний опис спрямованості особистості є відповіддю на запитання: „Чого хоче людина, що для неї привабливе, до чого вона прагне?” [39, с. 186]. У такому контексті спрямованість можна розуміти як динамічну систему настановлень і тенденцій, потреб і мотивів, інтересів і цінностей, які перебувають у складних, у тому числі й ієрархічних, зв'язках і відносинах.

О. Зотова і М. Бобнева, проаналізувавши цілий ряд досліджень з проблем ціннісних орієнтацій і спрямованості особистості, доходять висновку: „Складна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду, ідеалів, переконань, яка становить спрямованість особистості і виражає ставлення до об'єктивної дійсності, колективу та до самої себе і проявляється в активній діяльності, служить ...ніби „психологічною базою” ціннісних орієнтацій особистості” [4, с. 249]. У А. Здравомислова знаходимо вказівку на ціннісні орієнтації як „психологічну підставу для вирішення в індивідуальному плані питання про сенс життя, завдяки якому відбувається інтеграція сукупності ціннісних орієнтацій у щось цілісне та своєрідне” [3, с. 203]. Вчений встановлює різницю між

ціннісними орієнтаціями особистості та орієнтаціями особистості на цінності: „Орієнтація на цінності є певним ставленням особистості до зовнішніх настанов, норм і звичаїв. Ціннісна орієнтація – внутрішній компонент свідомості й самосвідомості особистості” [3, с. 203].

Розробка в психології понять „значимості” М. Добриніним, „смилу” О. Леонтьєвим, „внутрішньої позиції” Л. Божович, теорії відносин В. Мясичевим дозволяє визначити джерела ціннісних орієнтацій, свідомої активності суб’єкта в „реальних потребах і мотивах, інтересах і прагненнях особистості” [40, с. 123]. Ціннісні орієнтації виконують регулюючу функцію, оскільки вони є конкретним проявом ставлення особистості до цінностей навколишньої дійсності. Вони, як стійкі мотиви особистості, організовують, спрямовують і регулюють діяльність людини.

Для розкриття механізму реалізації ціннісних орієнтацій залучається й поняття „відносини”. Згідно з теорією відносин, ціннісні орієнтації — це конкретні прояви ставлення особистості до середовища, а також система настановлень, яка регулює поведінку особистості. У зв’язку з цим В. Водзинська пише: „Регулятором поведінки індивіда є система фіксованих настановлень, система відносин, ціннісна орієнтація. Серед фіксованих настановлень є такі, що мають власну вагу... Саме вони і є відносно стійкою системою фіксованих настановлень чи ціннісною орієнтацією особистості” [41, с. 48].

Деякі характеристики зв’язку мотивів і цілей із загальним спрямуванням особистості вивчала Л. Божович. Для обґрунтування нашої моделі особливого значення набуває теоретична концепція О. Леонтьєва, в межах якої розглядається і питання про цілі. На думку дослідника, у загальному потоці діяльності, який утворює людське життя, мають бути виокремлені, по-перше, деякі (особливі) діяльності – за критерієм їх спонукальних мотивів; по-друге, дії, тобто процеси, що підпорядковуються свідомим цілям; по-третє, операції, які безпосередньо залежать від умов досягнення конкретних цілей. Ці „одиниці” й утворюють зовнішню і внутрішню структури діяльності. Мета тут є середньою ланкою, яка пов’язує елементи триланкової структури мотиваційної сфери. З одного боку, вона підпорядковується мотиву діяльності, конкретизує його, а з іншого боку – конкретизується й сама в умовах (засобах) здійснення окремих операцій. Доповнює точку зору О. Леонтьєва (у контексті нашого підходу) думка Б. Ломова про те, що „життєві цілі особистості виступають у ролі інтегратора всіх приватних цілей, котрі пов’язані з окремими діяльностями” [43, с. 322].

Будь-яка цінність, на нашу думку, може бути віднесена або (переважно) до групи альтруїстичних, або ж егоцентричних. Крім того, будь-яка цінність може, залежно від потреб людини, позначатися як на об’єктних (предметних), так і на суб’єктних (комунікативних) відносинах. Зрозуміло, що чітку межу між цими системами ціннісних орієнтацій провести досить складно. Цінність (спрямована „на себе”) може задовольняти як інтереси особистості, так й інтереси інших людей і суспільства в цілому. Відтак вважаємо за доцільне розподіляти цінності за їх переважним спрямуванням на альтруїстичні та егоцентричні.

Н. Рейнвальд вказує на необхідність аналізу ціннісних орієнтацій у зв’язку з властивостями особистості, оскільки вони, „як і будь-які інші мотиви, взяті

ізольовано, не становлять собою самостійних структурних компонентів особистості” [42, с. 115]. Дослідниця визначає п'ять найважливіших базових властивостей особистості: колективізм, працьовитість, допитливість, естетичність, організованість. Вони складаються й закріплюються в діяльності людини, яка повторюється і відповідає схильності до певних дій. Іншими словами, це соціальні настанови, ціннісні орієнтації. На думку автора, перші чотири властивості містять у собі мотивацію, у п'ятій властивості виражені вольові якості особистості, значимі для підсумкової результативності діяльності. Властивість особистості стає при такому підході диспозицією, що виникає внаслідок попередньої діяльності та ціннісної орієнтації.

З цього усього випливає, що властивості особистості не тільки перебувають у певних взаємозв'язках з ціннісними орієнтаціями, але й через співвідношення оцінок особистісних властивостей найближчого оточення та самооцінок вказують на орієнтацію в ньому.

Комунікативно-орієнтовний аспект є своєрідною детермінантою формування ціннісних орієнтацій особистості. В межах комунікативної сфери найчастіше „розпочинається” пошук, процес прийняття та освоєння цінностей, оскільки інформація про існування цінності, умови її реалізації, початковий етап трансформації цінностей відбувається переважно в рамках виокремленого аспекту. Не тільки оцінка, але й корегування її, переоцінка цінностей проходять „експертизу” за допомогою комунікації. Більше того, нерідко цінність свій шлях від інформації до заперечення може „подолати” у межах комунікативного аспекту.

Функції спілкування в житті індивіда, в індивідуальному бутті багатоманітні. Н. Рейнвальд, зокрема, викромлює: 1) інформаційно-комунікативну, 2) регуляторно-комунікативну, 3) афективно-комунікативну [43, с. 128]. Першу з них можна описати як „передачу/прийом” інформації, якщо зважати на нерозривність цих двох моментів взаємодії між людьми. У реальних процесах спілкування інформація не тільки передається/приймається, але й формується. Регуляторно-комунікативна функція спілкування стосується регуляції поведінки людей. У процесах спілкування формуються цілі, мотиви й програми поведінки. У цьому процесі здійснюється також взаємна стимуляція та взаємний контроль поведінки. Третя функція (афективно-комунікативна) відображає емоційну сферу особистості. Спілкування – важлива детермінанта емоційних станів людини. В ньому виникає і розвивається весь спектр людських емоцій. У реальному комунікативному акті всі ці функції виступають у єдності.

Отже комунікативно-орієнтовний аспект можна розглядати як фактор детермінування ціннісних орієнтацій особистості. Компонентами цього аспекту можуть бути: оцінка міжособистісних взаємин та їх динаміки, рівень довірчості у спілкуванні, обговорення особистих проблем, рівень конфліктності, оцінка самопочуття у взаєминах тощо.

Процесуально-результативний аспект виступає в якості реальної, динамічної системи взаємодії суб'єкта зі світом і показником результативності особистісних диспозицій. Тут ми керувалися тезою О. Крупнова, що дії суб'єкта не завжди закінчуються зовні вираженим результатом, але вони завжди є

реальним процесом, оскільки будь-яка конкретна дія є продуктивною для внутрішнього саморуху навіть тоді, коли вона не виражена в зовнішньому результаті [36, с. 18].

Особистість визначається не тільки тим, які цінності та наскільки глибоко її інтегрував суб'єкт, але й тим, якою мірою цими цінностями спрямовується й реалізується його діяльність. До речі, С. Золотухіна-Аболіна виокремлює вищі цінності, в першу чергу зараховуючи до них цінності діяльності [44, с. 11]. І це, на нашу думку, цілком закономірно. Як відзначає В. Тугаринов, без ціннісного підходу „неможлива ні діяльність, ні саме життя людини як істоти, що має різні потреби, інтереси й цілі” [45, с. 256]. „Потреба сама по собі ще не може надати діяльності певного спрямування... Те, що становить єдиний стимул спрямованої діяльності, є не сама по собі потреба, а предмет, що відповідає цьому спрямуванню” [45, с. 13]. Згідно з результатами досліджень В. Асєєва [46, с. 21–38], мотивація актуальної діяльності передбачає дві взаємопов'язані суперечності: 1) прагнення до бажаного, але не наявного в нинішній ситуації, 2) функціональну потребу в діяльності, в активності. Відтак існує суперечність між потенційним і актуальним станом суб'єкта. Діяльність детермінується як зсередини, так і ззовні. У другому випадку виникає суперечність між об'єктивною системою вимог, що висуваються до суб'єкта, і його реальною діяльністю. До внутрішньої регуляції поведінки ніби під'єднуються зовнішні впливи. У всіх випадках, і в тому, коли дія індивіда детермінується переважно зовнішніми факторами, які діють через його внутрішні умови, і в тому, коли вона переважно виходить зсередини, розвиток суб'єкта здійснюється через діяльність. Отже „можна припустити, що якби ми зуміли зафіксувати істотні зміни, які цей індивід здійснив своєю реальною діяльністю і спілкуванням в інших індивідах і, зокрема, в самому собі як в „іншому”, ...то ми одержали б найбільш повну його характеристику саме як особистості” [47, с. 231–232].

Мотиваційно-сміслові утворення школяра проявляються, передусім, у його навчальній, суспільній і дозвілєвій діяльності. А тому слід виокремити в якості компонентів процесуально-результативного аспекту ціннісних орієнтацій навчально-пізнавальну, суспільну, вільну (дозвілєву) активності, у межах яких можна фіксувати і їх результативність як реальний прояв цінностей, інтересів, прагнень тощо.

Психологічний аналіз з позицій структурно-функціонального підходу свідчить, що окремі структурні компоненти особистості знаходять, зрештою, функціональних партнерів, утворюючи певну сукупність. Для побудови теоретичної моделі ціннісних орієнтацій необхідно було не тільки реалізувати найзагальніші вимоги методології, але й визначити, яким чином представити такі особистісні утворення, як цінності, життєві плани, властивості, навчально-пізнавальну, вільну активність тощо, оскільки самі ці компоненти реалізуються лише в процесі взаємодії, володіючи окремо лише цілком певним функціональним призначенням у цілісному процесі. А тому цілісність моделі може бути представлена мірою пов'язаності різних аспектів ціннісних орієнтацій через аналіз кореляцій компонентів та їх параметрів.

Кожний аспект моделі ми трактуємо як складову цілісної, неподільної системи. Іншими словами, між розглянутими аспектами існують певні зв'язки, оскільки в реальному процесі життєдіяльності людини вони не роз'єднані, а злиті в єдине. Такий розподіл звичайно здійснюється лише з метою аналізу, оскільки кожний з виділених аспектів має свою специфіку та критерії оцінки. Умовність розподілу обумовлює й наступний етап аналізу – синтезування виокремлених аспектів, що передбачає їх вивчення у зв'язках і відносинах.

Підбиваючи підсумки теоретичного обґрунтування можливого підходу до цілісного, багатоаспектного аналізу ціннісних орієнтацій особистості, відзначимо, що: 1) системний підхід до вивчення ціннісних орієнтацій особистості передбачає уявлення про її цілісність; 2) цілісний аналіз ціннісних орієнтацій особистості передбачає виокремлення й обґрунтування найбільш загальних, у певному сенсі формалізованих елементів, які дозволяють описати різні їх аспекти; 3) кожний аспект ціннісних орієнтацій трактується як складова цілісної, неподільної системи; необхідним етапом аналізу є вивчення різних її аспектів і їх компонентів у синтезі; 4) показником рівня цілісності ціннісних орієнтацій може бути ступінь пов'язаності різних її елементів; 5) цілісність як характеристика системи передбачає аналіз ієрархічної будови її складових.

Таким чином, при аналізі ціннісних орієнтацій особистості варто, на нашу думку, виходити з необхідності вивчення їх психологічної структури як з боку ієрархічної будови компонентів, так і з боку кореляційної структури, тобто зв'язків і відносин усередині аспектів, а також і між цими аспектами.

Психологічний аналіз структурних компонентів ціннісних орієнтацій особистості свідчить, що кожен них визначається лише через застосування певних функціональних обмежень і, одночасно, взаємовідносин з іншими компонентами структури. Компоненти ціннісних орієнтацій особистості виступають сукупно – у вигляді певної функціональної структури, кожна складова якої не має статусу самостійного регулятора поведінки й діяльності в широкому особистісному сенсі цього поняття, а робить лише певний функціональний вклад у цілісну структуру ціннісних орієнтацій як багатоаспектного утворення. Отже вивчення цих компонентів можливе лише з урахуванням їх взаємодії.

На нашу думку, запропонований підхід до цілісного, багатоаспектного аналізу може бути прийнятним не тільки з огляду на вивчення ціннісних орієнтацій особистості, але й перспективним у розкритті структури особистості в цілому й психологічних механізмів її формування. Дослідження зв'язків різних аспектів ціннісних орієнтацій особистості має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки структура та ієрархія цінностей неминуче впливає на процес і результати діяльності та, у свою чергу, обумовлюються ними. Цілісний підхід до вивчення ціннісних орієнтацій може бути основою визначення оптимальних шляхів впровадження психологічних досліджень у практику.

Література:

1. **Ананьев Б. Г.** Человек как предмет познания. / Б. Г. Ананьев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 337 с.

2. Всемирная энциклопедия: Философия / Глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. М.: Минск, 2001. – 1320 с.
3. **Здравомыслов А. Г.** Потребности. Интересы. Ценности. / А. Г. Здравомыслов – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
4. **Зотова О. И., Бобнева М. И.** Ценностные ориентации и механизмы социальной регуляции поведения / О. И. Зотова, М. И. Бобнева // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С.241–254.
5. **Ядов В. А.** О диспозиционной регуляции социального поведения личности / В. А. Ядов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С. 89–105.
6. **Москаленко В. В.** Психология социального влияния: Навч. пос. / В. В. Москаленко. – К.: Центр учб. літератури, 2007. – 448 с.
7. **Яницкий М. С.** Ценностные ориентации личности как динамическая система. / М. С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.
8. **Мясищев В. Н.** Основные проблемы и современное состояние психологии и отношений человека / В. Н. Мясищев // Психологическая наука в СССР. – Т. 2. – М., 1960. – 440 с.
9. **Семиченко В.** Гендерні особливості самосприйняття студентів у контексті соціально-психологічних суспільних відносин / В. Семиченко // Соціальна психологія. – 2009. – № 2. – С. 143–151.
10. **Леонтьев Д. А.** Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
11. **Узнадзе Д. Н.** Установка у человека. Проблема объективации / Д. Н. Узнадзе // Психология личности в трудах отечественных психологов. — СПб.: Питер, 2000. — С. 87–91.
12. **Светлова Н. В.** Особенности ценностных ориентаций и нравственного самосознания учащихся средней школы: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. / Н. В. Светлова. – М., 2003. – 18 с.
13. **Журавлева Н. А.** Динамика ценностных ориентаций личности в Российском обществе / Н. А. Журавлева. – М.: Изд-во „Институт психологии РАН”, 2006. – 335 с.
14. **Дюркгейм Э.** Ценностные и „реальные” суждения / Э. Дюркгейм // Социология. М., 1995. – С. 290–307.
15. **Шаров А. С.** Система ценностных ориентаций как психологический механизм регуляции жизнедеятельности человека: Дис. ... докт. психол. наук: 19.00.01. / А. С. Шаров. – Новосибирск, 2000. – 423 с.
16. **Антонова Н. О.** Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / Н. О. Антонова. — К., 2003. — 16 с.
17. **Горбенко Ю. Л.** Особливості становлення ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки військовослужбовців: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. / Ю. Л. Горбенко. — К., 2006. — 20 с.
18. **Научитель О. Д.** Ціннісні орієнтації студентів: психологічні фактори формування, розвитку, трансформації: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / О. Д. Научитель. — К., 1999. — 17 с.
19. **Романюк Л. В.** Психологічні чинники розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. / Л. В. Романюк. — К., 2004. — 21 с.
20. **Драченко В. В.** Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. / В. В. Драченко. — К., 2008. — 18 с.
21. Словарь практического психолога. – Минск, 1997. – 420 с.
22. **Шайгородский Ю. Ж.** К проблеме формирования ценностных ориентаций современной молодежи / Ю. Ж. Шайгородский // Молодежь и современный мир. – М.: Институт молодежи, 1991. – С. 196–202.
23. **Шайгородский Ю. Ж.** К вопросу о модели целостного, многоаспектного анализа ценностных ориентаций личности / Ю. Ж. Шайгородский // Депон. в ИНИОН, М., 1992. – 12 с.

24. **Шайгородский Ю. Ж.** Психологические особенности ценностных ориентаций девочек и мальчиков подросткового возраста: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11, 19.00.05. / Ю. Ж. Шайгородский. – М., 1992. – 212 с.
25. **Шайгородський Ю.** Статеві-вікові особливості ціннісних орієнтацій учнівської молоді / Ю. Шайгородський // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: А.Л.Д., 1995. – С. 37–44.
26. **Шайгородський Ю.** Ціннісні орієнтації учнівської молоді у сфері спілкування / Ю. Шайгородський // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: А.Л.Д., 1996. – С. 201–213.
27. **Блауберг И. В.** Целостность и системность / И. В. Блауберг // Системные исследования: Ежегодник. – М., 1977. – С. 5 – 29.
28. **Анциферова Л. И.** Системный подход в психологии личности / Л. И. Анциферова // Принцип системности в психологических исследованиях. – М., 1990. – С. 61– 77.
29. **Ломов Б. Ф.** Методологические и теоретические проблемы психологии. / Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
30. **Конопкин О. А.** Психологические механизмы регуляции деятельности. / О. А. Конопкин. – М.: Наука, 1980. – 256 с.
31. Психология: Словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
32. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под ред. В. А. Ядова. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1979. – 264 с.
33. **Казакина М. Г.** Ценностные ориентации школьников и их формирование в коллективе / М. Г. Казакина. – Л.: Изд-во ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1989. – 86 с.
34. **Кузьминов М. Ю.** Ценностные ориентации личности и пути их формирования / М. Ю. Кузьминов // Человек нового мира. – М., 1989. – С. 104–117.
35. **Крупнов А. И.** Психологические проблемы целостного анализа личности и ее базовых свойств / А. И. Крупнов // Психолого-педагогические проблемы формирования личности в учебной деятельности. – М., 1988. – С. 28–40.
36. **Крупнов А. И.** Психологическая структура действий человека. / А. И. Крупнов. – М.: Изд-во УДН, 1990. – 56 с.
37. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка. С. И. 16-е изд. / Под ред. Н. Ю. Шведовой. / С. И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1984. – 797 с.
38. **Рейнвальд Н. И.** Личность как предмет психологического анализа. / Н. И. Рейнвальд. – Харьков: Выща школа, 1974. – 120 с.
39. **Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологии в 2-х томах. / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.
40. **Божович Л. И.** Личность и ее формирование в детском возрасте. / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
41. **Водзинская В. В.** Понятие установки, отношения и ценностной ориентации в социологическом исследовании / В. В. Водзинская // Философские науки. – 1968. – № 2. – С. 46–56.
42. **Рейнвальд Н. И.** Психология личности. // Н. И. Рейнвальд. – М.: Изд-во УДН, 1987. – 200 с.
43. **Ломов Б. Ф.** Общение как проблема общей психологии / Б. Ф. Ломов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С. 124–136.
44. **Золотухина-Аболина Е. В.** О специфике высших духовных ценностей / Е. В. Золотухина-Аболина // Философские науки. – 1987. – № 4. – С. 11–18.
45. **Тугаринов В. П.** Избранные философские труды. / В. П. Тугаринов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 344 с.
46. **Асеев В. Г.** О диалектике детерминации психического развития / В. Г. Асеев // Принцип развития в психологии. – М., 1978, – С. 21–38.
47. **Петровский А. В.** Личность. Деятельность. Коллектив. / А. В. Петровский. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.